

УДК 343.148.4

Гонгало С. Й.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя та
кримінально-правових дисциплін
Інституту права ім. І. Малиновського
(Національний університет «Острозька академія»)*

Гайдук О. Г.

*заступник начальника центру – начальник відділу з техніко-
криміналістичного забезпечення ОВС області
НДЕКЦ при УМВС України в Рівненській області*

Волчук Л. С.

*експерт сектору № 5 відділу ТКЗ ОВС
НДЕКЦ при УМВС України у Рівненській області*

НЕІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПОЧЕРКУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У слідчій та судовій практиці досить часто виникає необхідність в отриманні загальної інформації про особу, яка виконала рукописний текст. Якщо особа відома, то таку інформацію можна отримати шляхом проведення гласних та негласних слідчих дій. Більш проблематичним є отримання відомостей про виконавця рукопису у тих випадках, коли документ не підписано і його авторство потрібно встановити, або коли авторство документа викликає сумніви.

© Гонгало С. Й., Гайдук О. Г., Волчук Л. С., 2015

© Національний університет «Острозька академія», 2015

-
- Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytpr.pdf>.

Спроби дати наукове обґрунтування діагностичним дослідженням у почеркознавчій експертизі здійснювались ще у XIX ст. Більш активні пошуки та наукові розробки проводились у 70 – 90-ті роки XX ст.

Останніми роками вченими-криміналістами проведено ряд досліджень щодо визначення можливості діагностування деяких загальнофізичних властивостей особистості за почерком.

У 2003 році Е.О. Івакіним було захищено дисертацію «Теоретичні та методичні питання неідентифікаційних досліджень в судовому почеркознавстві», а у 2012 році В.А. Іщенко захистив дисертацію «Становлення та розвиток почеркознавства», у якій графологію визнає «предтечею почеркознавства»[1, с. 5]. Питання судово-почеркознавчої діагностики, на монографічному рівні досліджувались також вченими Російської Федерації В.Ф. Орловою (Судебно-почерковедческая диагностика. 2006 г.), та Російської Федерації і Республіки Казахстан Я.В. Комісаровою С.Ю. Алєсковскім (Основы графологии. 2006 г).

Експертами-почеркознавцями встановлено, що разом з ідентифікаційною інформацією ознаки почерку містять інформацію про групову належність, що дозволяє розпізнати ті чи інші характеристики особи невідомого виконавця.

Сутність класифікаційних завдань полягає не в пізнанні явищ, обставин, що супроводжували процес письма, а у виявленні ознак, притаманних об'єктові – особистості того, хто писав. Ця група завдань тяжіє до завдань ідентифікаційного характеру. Але оскільки вона має відмінності від останньої, її справедливо виділяють у самостійну групу завдань – класифікаційних [2].

Серед класифікаційних завдань найрозповсюдженішими у практиці судової експертизи є завдання щодо встановлення статі виконавця тексту.

-
- Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytr.pdf>.

Зазначене можна прослідкувати на особливостях формування почерку у чоловіків і жінок. Досить повно ці особливості було виділено такими криміналістами, як П.Г. Кулагін, І.І. Єфімов, А.І. Колотунова, З.І. Кірсанов, А.П. Рогозін. На підставі їхніх досліджень було встановлено відмінності у побудові, розвитку й функціональній діяльності м'язів у чоловіків і жінок, що проявляється у різній їх біоелектричній активності у процесі письма. М'язова система у чоловіків легше переносить короткочасне, але енергійне навантаження, а м'язова система жінок – тривале, але слабке. З цих причин рухи руки у процесі письма у жінок більш плавні й економічні, аніж у чоловіків. Наслідком цих відмінностей є переважання в рукописах, виконаних жінками, овальних елементів писемних знаків і округлих зв'язків між ними, а у рукописах чоловіків більше кутастих елементів літер з різкими змінами напрямку рухів руки.

Вперше методику диференціації рукописів, виконаних почерками високого ступеня виробленості, на чоловічі й жіночі було запропоновано П.Г. Кулагіним та А.І. Колонутвою у 1970 році. З метою визначення статі виконавця за середньовиробленим почерком, розроблено модифікований метод, запропонований З.І. Кірсановим та А.П. Рогозіним у 1971 році, який передбачає встановлення статі виконавця в залежності від вікової категорії.

Пізніше, у 1982 році для визначення статі виконавця за середньовиробленим почерком колектив авторів Всесоюзного науково-дослідного інституту судових експертиз МЮ СРСР розробив метод визначення статі виконавця з використанням даних експерименту з підрахунку частоти повторюваності ознак, що зустрічаються у почерках груп осіб, проведеного З.І. Кірсановим та А.П. Рогозіним. На підставі проведених експериментів автори методики встановили, що не існує ознак

-
- Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytp.pdf>.

почерку, які були б властиві лише чоловікам чи лише жінкам, або таких, які зустрічалися б лише у школярів чи у дорослих. Будь-яка ознака почерку може проявитися у представників різних груп. Тому для розпізнавання за почерком статі чи віку виконавця рукопису необхідна така сукупність інформативних ознак, яка могла б одночасно проявитись лише у представників однієї групи і не могла б зустрітись у представника іншої за статтю чи віком групи осіб [3].

У практичній діяльності експерти-почеркознавці для визначення статі виконавця за середньовиробленим почерком застосовують методику О.Н. Каюнова, Н.Г. Сахарова, А.В. Смирнова.

Вказані методики розраховано на встановлення виконавця при дослідженні текстів великого й середнього обсягу.

Разом із тим, слідча практика часто вимагає вирішення такого класифікаційного завдання за наявності записів, значно менших за обсягом, ніж передбачено правилами застосування існуючих методик. Враховуючи це, авторський колектив Всесоюзного науково-криміналістичного центру МВС СРСР ще у 1990 р. розробив методику визначення статі виконавця коротких рукописних текстів. Недоліком цієї методики є те, що вона надто трудомістка, застосовуючи її, потрібно чітко дотримуватись всіх умов. Інформативні ознаки, передбачені у переліках до методики, як і при розробці раніше описаних методик, вибирались без урахування системи рухів того, хто пише вцілому, а також вони представлені в якісно-описовій системі, а це, природно, впливає на однозначність і точність виділення одних і тих самих ознак різними експертами.

Як зазначають зарубіжні дослідники, зокрема доктор Мелінда Хенгль (Melinda Hengl), у особи, яка є виконавцем рукописного тексту,

-
- Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytp.pdf>.

прослідковується 4/5 ознак власної статі, та 1/5 від протилежної статі [4, с. 213]. Відповідно, можливо зробити висновок про те, що точність криміналістичних методик, щодо встановлення статі виконавця рукопису, може становити не більше 80%. Разом з тим психологи помітили, що останнім часом багатьом чоловікам стали притаманні жіночі психологічні риси, а жінкам чоловічі. Це ще більше впливає на зниження достовірності експертного висновку щодо статі виконавця рукопису.

Аналіз експертної практики за останні роки показав, що спостерігається тенденція до зростання кількості експертиз із дослідженням підписів і рукописів від імені осіб похилого й старечого віку. Дослідженню підлягають різноманітні документи: платіжні доручення, заповіти, розписки, акти дарування та ін.

Досліджуючи об'єкти, що розглядаються, експерти зустрічаються із значними труднощами при виявленні ознак та оцінці їх значення, з'ясуванні причин появи розбіжностей та визначенні їх істотності. Специфіка криміналістичного дослідження рукописів, виконаних від імені осіб похилого й старечого віку, пов'язана з тим, що внаслідок природного фізіологічного старіння організму, ознаки почерку зазнають змін. З часом також відбувається і «деградація» почерку, що є причиною малої письмової практики, особливо коли особа припинила активно писати на стадії формування автоматизму у почерку.

Питання щодо вікових змін ознак почерку слід віднести до найменш відпрацьованих у судовому почеркознавстві. Е.О. Івакін відмічає, що до кінця 70-х років не було проаналізовано причини, ступінь та межі деградації при руйнуванні навиків письма, якщо рукописні тексти виконано особами похилого й старечого віку з нормальним фізіологічним старінням; не виявлено інформативних ознак у почерку осіб похилого й

-
- Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytr.pdf>.

старечого віку, які є цілком або частково прогнозованими для почерку осіб у молодому й середньому віці; не розглянуто ідентифікаційні ознаки почерку цього контингенту осіб; не вивчено закономірності прояву ознак, характерних для осіб похилого й старечого віку, на відміну від почерку осіб молодого й середнього віку, а також ознаки наслідування «старіючому» почерку. Експериментальні розробки з даного питання взагалі були відсутні. Все це вкрай негативно відбивалось на стані експертної практики із дослідження рукописів, виконаних від імені осіб похилого й старечого віку, й суттєво обмежувало можливості вирішення завдань експертизи стосовно цих об'єктів [2].

Враховуючи те, що судова й слідча практика потребує проведення експертиз, пов'язаних із дослідженням рукописів, виконаних від імені осіб похилого й старечого віку, постала необхідність у розробці основних теоретичних і методичних положень цього виду почеркознавчого дослідження.

Почерк осіб похилого й старечого віку має специфічні особливості й ознаки, які зазнають певних змін під впливом різноманітних факторів, у тому числі й фізіологічних. Саме старіння організму супроводжується погіршенням стану здоров'я, порушенням зору, м'язовою слабкістю, виснаженням нервової системи, зменшенням рухливості кістково-м'язового апарату, порушенням кровообігу тощо. Особливості функціонування писемно-рухового навичку в осіб похилого й старечого віку призводять до уповільнення темпу рухів, зменшення їх амплітуди й швидкості, зменшення пластичності рухів.

Розробки вчених-криміналістів Т.А. Чепульченко та А.В. Смірнова із дослідження підписів і текстів, виконаних від імені осіб похилого й старечого віку, покладено в основу методики із встановлення похилого й

▪ Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytr.pdf>.

старечого віку виконавця рукописного тексту, тобто, врешті-решт, для вирішення класифікаційного завдання встановлення віку виконавця.

Як свідчить узагальнення практики проведення судово-почеркознавчих експертиз, ознаки порушення системи рухів зустрічаються в осіб молодого віку за наявності у них захворювань, що порушують опорно-рухові функції, наприклад, післяінсультний та післяінфарктний стан, хвороба Паркінсона. Короточасні порушення системи рухів можуть мати місце у випадках травм звично пишучої руки або у випадку впливу, так званих, «збиваючих» факторів.

Недосконалість методики та психофізіологічні особливості виконавця рукописного тексту дозволяють експертам встановити, у більшості випадків, не біологічний, а психологічний вік особи [4].

Узагальнення практики проведення почеркознавчих експертиз вказує на те, що, здебільшого, завдання розпізнавання віку виконавця експерти-почеркознавці вирішують, виходячи з професійного досвіду.

Зв'язок між психологічними властивостями особи виконавця рукопису та почерком досліджуються досить тривалий час. Дослідженням зазначеної проблематики займається така галузь знань, як графологія. Частково вивченням такого взаємозв'язку займається і психологія [5].

Почеркознавство не передбачає психодіагностичної роботи, не має прямого зв'язку з психологією і психіатрією. Графологія – психодіагностична методика, яка припускає дослідження психомоторного та підсвідомого підґрунтя графічних явищ, а також синтез цілісної картини досліджуваної особи. Графологія використовує понятійний апарат сучасної психологічної науки та корелює з існуючими типологіями особистості [6].

-
- Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytr.pdf>.

Враховуючи це, вчені-криміналісти роблять спроби визначити можливості встановлення за почерком загальнофізичних властивостей, професійної належності, психологічного стану виконавців рукописів.

В. О. Маркусь зазначає, що з наукової точки зору, роботи сучасних графологів викликають значний інтерес, оскільки сучасна графологія не тільки вдосконалює підходи до аналізу почерку, а й широко використовує дані інших наук: медицини, математики, психології, філології, фізіології тощо. Вчені-почеркознавці України використовують роботи сучасних графологів – за їх допомогою розв'язують завдання неідентифікаційного (діагностичного) характеру, зокрема, зі встановлення факту незвичайного виконання рукопису. Аналізуючи почерк, вивчають внутрішній стан автора рукопису, зокрема, що пов'язаний із віковими змінами організму, переохолодженням, перегрівом, алкогольним сп'янінням, втратою зору, фізичною втомою тощо. Графологи можуть з'ясувати і дослідити спосіб свідомої зміни свого почерку, мету та завдання, яке ставив перед собою автор рукопису, навмисне маскуючи свій почерк. Можливості графологічних досліджень розширюються – нині, крім згаданого, на підставі почерку можливо реально встановити стать, вік, психічний стан, професію тощо [7, с. 163].

Єдиної думки з цього питання у криміналістів немає. У літературі висловлюються суперечливі думки щодо існування подібної кореляційної залежності між почерком і зазначеними вище властивостями людини.

З метою визначення існування такої залежності В.В. Серьогіним було проведено ряд експериментальних досліджень, що підтвердили гіпотезу про існування подібної кореляції, що мало суттєве значення для подальшої розробки даного питання.

-
- Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytr.pdf>.

Так, він встановив наявність кореляції між типом будови тіла й почерком, між зростом і почерком. При цьому виявлено ознаки, що характеризують кожну із досліджуваних груп.

Перевіряючи гіпотезу існування кореляційної залежності між почерком і професією виконавця рукопису, В.В. Серьогін провів серію експериментів за участю представників чотирьох груп професій, які пов'язані із значною писемною практикою і відрізняються внутрішнім ставленням до процесу письма (фінансові працівники, лікарі, викладачі середніх шкіл і креслярі). Це дозволило йому виявити багато загальних і окремих ознак почерку, що свідчать про наявність об'єктивної професійної деформації почерку [8, с.36-123].

Однак, науково-обґрунтовані методики вирішення цих завдань й досі не розроблені.

Отже, створення нових методик неідентифікаційних досліджень почерку є нагальною проблемою як для теорії, так і для практики проведення почеркознавчих експертиз, оскільки це дозволить отримувати необхідну пошукову інформацію й тим самим звужувати коло розшукуваних осіб.

На сьогодні гостро постало питання про початок ґрунтовного дослідження можливостей графології, використання та адаптацію наявних напрацювань у даній галузі для вирішення діагностичних питань, які ставляться перед експертами-почеркознавцями, більш якісно. Виділення окремого виду (підвиду) дослідження почерку – графологічного, для чого опанувати наявний досвід експертів-графологів Європи, США, Ізраїлю, чітко визначити предмет графологічного дослідження.

-
- Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонґало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytpr.pdf>.

Сисок використаних джерел

1. Іщенко В.А. Становлення та розвиток почеркознавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.А. Іщенко, К., 2012. – 16 с.
2. Івакін Е.О. Теоретичні та методичні питання неідентифікаційних досліджень в судовому почеркознавстві : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Е.О. Івакін . – Київ : Б.в., 2003 . – 16 с. : [Електронний ресурс] / Е.О. Івакін. – Режим доступу : <http://library.univer.kharkov.ua/OpacUnicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:791108/Source:default>
3. Каюнов О.Н. Модифицированный метод определения пола исполнителя рукописи по средневыработанному почерку / О. Н. Каюнов, Н. Г. Сахарова, А.В. Смирнов // Экспертная практика и новые методы исследования. - М.: ВНИИСЭ, 1982. -Вып. 9. – С. 78-90.
4. Dr. Melinda Hengl What questions can it answer? The role of handwriting analysis in the present day / М. Hengl // Зб. наук. статей за мат. III Міжнародної науково-практичної конференції [«Малиновські читання»], (14-15 листопада 2014 р.). – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 212-220.
5. Кулик С.Д. Подход к решению задачи определения психологических характеристик личности по почерку / С.Д. Кулик, Н.Е. Гунько // Экспериментальная психология. – 2011. - № 4 (том 4). – С. 62-74.
6. Инесса Гольтберг. Графология или почерковедение, есть ли разница? / И. Гольтберг // Научная графология Международный графологический журнал на русском языке. – 2010. – Февраль. – С. 18 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://inessa-goldberg.ru/images/stories/magazine/nauchgraf02-10.pdf>.

-
- Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytr.pdf>.

7. Маркусь В. О. Криміналістика. Навчальний посібник / В. О. Маркусь - К: Кондор, 2007. – 558 с.

8. Серегин В. В. О возможности диагностирования профессиональной принадлежности исполнителей рукописей // Теория и практика собирания доказательственной информации техническими средствами на предварительном следствии. – Киев. 1980.

Гонгало С. Й., Гайдук О. Г., Волчук Л. С.

Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку

У статті розглянуто питання сучасних можливостей неідентифікаційних досліджень при проведенні почеркознавчих експертиз. Проаналізовано наявні методики експертно-криміналістичного дослідження почерку, запропоновано можливі шляхи вирішення існуючих проблем діагностичних досліджень у судово-почеркознавчій експертизі.

Ключові слова: почерк, почеркознавча експертиза, неідентифікаційні дослідження, графологія, діагностика.

Гонгало С. И., Гайдук О. Г., Волчук Л. С.

Неидентификационные исследования в почерке: современное состояние и перспективы развития

В статье рассмотрено вопрос о современных возможностях неидентификационных исследований при производстве почерковедческих экспертиз. Проанализировано существующие методики экспертно-криминалистического исследования почерка, предложено возможные пути

▪ Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytr.pdf>.

решения существующих проблем диагностических исследований в судебно-почерковедческой экспертизе.

Ключевые слова: почерк, почерковедческая экспертиза, неидентификационные исследования, графология, диагностика.

Honhalo S. Y, Haiduk O. H., Volchuk L. S.

Unidentifying studies of handwriting: current situation and development prospects

The article deals with the issues of modern capabilities of unidentifying studies when conducting handwriting examinations. The existent techniques of a handwriting examination are analyzed, possible ways of solving current problems of diagnostic studies in a handwriting examination are suggested.

Key words: handwriting, handwriting examination, unidentifying studies, graphology, diagnostics.

-
- Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytp.pdf>.